

C. Spicq. *Connaissance et Morale dans la Bible*. Seria: Etudes d'éthique chrétienne - Studien zur Theologischen Ethik 13. Fribourg Suisse 1985 ss. 188. Editions Universitaires Fribourg Suisse - Editions du Cerf Paris.

Poznanie jest ważnym elementem życia intelektualnego i zmysłowego, posiada ono także fundamentalne znaczenie w zakresie działania moralnego. Właściwe rozeznanie sytuacji działania, poznanie przedmiotu moralnych odniesień człowieka, określenie jego własnego stosunku do tegoż przedmiotu na podstawie uprzedniego poznania jest warunkiem wyznaczającym moralny charakter ludzkiej działalności. Z tego względu istnieje konieczność stworzenia możliwości poznania sytuacji, w której działa człowiek, i normy wyznaczającej jego działanie. Przychodzą tu z pomocą zarówno prawodawcy, jak i teoretycy ludzkiego działania, a więc choćby prakseolodzy czy też etycy i moralisci. Dzięki temu poznanie staje się warunkiem skutecznego, celowego i odpowiedzialnego działania człowieka, a następnie podstawą jawiących się konsekwencji moralnych i prawnych.

Wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu na bardziej jeszcze pogłębione ujęcie zagadnienia poznania w działaniu moralnym człowieka C. Spicq opublikował monografię na temat poznania i moralności w Biblii; jest to trzynasta pozycja w serii: Etudes d'éthique chrétienne - Studien zur Theologischen Ethik, wydanej przez Instytut Teologii Moralnej uniwersytetu we Fryburgu Szwajcarskim. Specjalistom w zakresie teologii biblijnej i moralnej osoba autora znana jest z wielu cennych, wręcz monumentalnych dzieł teologicznobiblijnych i komentarzy egzegetycznych. W prezentowanej książce zainteresowani problematyką moralną i biblijną znajdą kontynuację dorobku, jaki autor do tej pory wniósł do teologii biblijnej. Podjęta przez autora problematyka poznania z jej implikacjami moralnymi na gruncie Pisma Świętego została rozwinięta w sześciu rozdziałach i podsumowaniu oraz w dwóch dodatkowych rozdziałach, które poza systematycznym układem treści podejmują, jakby na marginesie, jeszcze dwa bardziej szczegółowe zagadnienia.

We wstępie (s. 7-10) autor prezentuje czytelnikowi założenia, które towarzyszyły przedstawianemu ujęciu problematyki. Zastrzega się, że nie będzie to dzieło o moralności biblijnej ani też nie będzie usiłowało precyzować znaczenia stosowanych pojęć, czego dokonuje teologia moralna i etyka przy analizie moralnego działania

człowieka. Autor pragnie raczej wydobyć ze Słowa Bożego te treści, które zawierają w sobie poznanie religijne wpływające na ludzkie działanie, albowiem w życiu chrześcijańskim poznanie i wiedza religijna mają istotne znaczenie dla moralnej aktywności.

W części wstępnej C. Spicq przedstawia, w perspektywie treści całej pracy, wizję moralności biblijnej. Stwierdza tam, że Biblii nie należy traktować jako podręcznika moralności, zawierającego uniwersalne definicje i rozwiązania moralne. Biblia przedstawia raczej powinności, zachęca do praktyki cnót i wyzwala się z wad, podejmuje niektóre kwestie moralne w ich szczegółowych przypadkach nie wyprowadzając uogólnionych zasad, a czyni to zawsze wiernie i konsekwentnie w myśl Słowa Bożego. Moralność biblijną określa jako moralność autorytetu, w której kategorii dobra i zła wyznacza suwerenny i najwyższy prawodawca - Bóg, pragnąc zdobyć sobie wyłączną władzę nad ludzkimi sercami. Wierzącego zobowiązują w praktyce przykazania Boże i prawo Chrystusa; powinien on przyjąć postawę służby wobec Boga. Etyka biblijna jest z istoty religijna, wiąże ona wolę Bożą nie tylko z normą dobra i zła, ale zakłada tę wolę jako źródło wewnętrznego zobowiązania. Spełnienie woli Bożej tak, jak w życiu Jezusa, zostaje postawione w centrum ludzkiej aktywności. Rezygnacja z własnych upodobań na rzecz całkowitego podporządkowania się woli Bożej i pragnienie jej realizacji jako ostateczne kryterium działania, nawet w przypadku bardzo radykalnych wymagań Chrystusa, staje się nieodwołalnym warunkiem przynależności do Królestwa Bożego.

W kontekście tak ujętej moralności biblijnej temat poznania jawi się jako centralny najpierw w samym poznaniu Boga, a następnie w szerszym kontekście poznania religijnego i moralnego. W rozdziale pierwszym (s. 11-34) C. Spicq porusza zagadnienie poznania Boga w wielu różnych aspektach. Najpierw podkreśla sens biblijny poznania, nie tyle intelektualnego, co raczej praktycznego i egzystencjalnego, wyrażającego się w działaniu woli, zaangażowaniu, relacjach seksualnych, w osobowym odniesieniu do przedmiotu poznania. Wydobywa zwłaszcza moralny i religijny charakter tego pojęcia, mówi o tym, co wiąże się z poznaniem Prawa i przykazań Bożych, co stanowi treść życia ludzkiego, jego finalizm i drogę zbawienia. Następnie autor przechodzi od problemu nieznanomości Boga, co ma implikacje również moralne, związane z faktem nieposłuszeństwa wobec Boga oraz ignorancji praw moralnych i religijnych, do prawdziwego poznania Boga opartego na poznaniu naturalnym, na podstawie obserwacji znaków doskonałości Stwórcy zawartych w stworzeniu. Dalej rozwija zagadnienie poznania Boga w kontekście rozwoju wiary, poznania prawdy oraz woli Bożej wyrażonej w Prawie i Objawieniu.

Ze szczególną uwagą podkreśla autor zasadę poznania w Biblii, według której zakłada się uprzednie poznanie przez samego Boga. Człowiek będąc wpierw sam poznany, otrzymuje w Chrystusie i Duchu Świętym łaskę poznania Boga. Poznanie to ma zatem charakter wzajemny i prowadzi do zażyłych relacji osobowych, których najpeł-

niejszym wyrazem jest miłość przekraczająca ostatecznie „wszelkie poznanie”. Wreszcie podjęte zostaje zagadnienie poznania w katechezie Kościoła z wyraźnym odniesieniem do nawrócenia i dojrzewania w wierze prowadzącej do coraz głębszego zjednoczenia z Chrystusem.

Zagadnienie poznania stało się centralne w problematyce upadku i odkupienia człowieka. Znalazło ono gruntowne opracowanie w drugim rozdziale (s. 35-49). C. Spicq przedstawia tu historię upadku Adama i Ewy w ścisłym związku z poznaniem etycznym, z dążeniem do upodobnienia się do Boga, podważenia Jego suwerenności oraz ingerencji w porządek moralny. Przez dzieło odkupienia dokonała się odnowa ludzkiego umysłu, częst identyfikowanego z duchem i życiem chrześcijanina. Autor wiele uwagi poświęca naturze tej odnowy, nowej wizji człowieka w Chrystusie i jego kondycji bytowej w odnowionym porządku istnienia, w którym człowiek zdolny jest do głębszego poznania woli Bożej i związków z Chrystusem.

Przedmiotem trzeciego rozdziału (s. 50-67) jest poznanie woli Bożej poprzez prawo naturalne, Torę i prawo pozytywne. Autor wiąże poznanie moralne z prawem naturalnym, przedstawia rolę tego prawa jako jedynej reguły życia Narodu Wybranego, a następnie omawia zagadnienie poznania woli Bożej przez prawo pozytywne, które pochodzi ostatecznie od Boga, by z kolei zwrócić uwagę na jego tranzytoryjny charakter i aktualność, ponieważ nie zostało ustanowione dla sprawiedliwych, ale dla grzeszników.

W czwartym rozdziale (s. 68-87) autor podejmuje w dość szerokim zakresie problematykę sumienia. Wskazuje na ścisły związek miłości i wiary z sądem moralnym, którego najwyższą normę stanowi wola Boża. Sumienie miałoby pozostawać autonomicznym sądem człowieka, jednak ciągle domagającym się formowania pod wpływem działania Bożego. W nowej rzeczywistości zbawienia sumienie zostaje włączone w stan chrześcijańskiej doskonałości dzięki temu, że zostało oczyszczone mocą ofiary Chrystusa i w akcie zbliżenia do Boga.

Rozdział piąty (s. 88-112) mówi o roztropności jako ważnej cnotcie moralnej, opartej na poznaniu. C. Spicq w kontekście biblijnym wydobywa przede wszystkim religijny charakter tej cnoty, przejawiający się w moralnym działaniu i odniesieniach w stosunku do Boga, do zgodności z wolą i mądrością Bożą. Poznanie zarówno w kontekście sumienia, jak i roztropności domaga się pewnej formacji. Autor podejmuje ten problem w rozdziale szóstym (s. 113-140) w kontekście pedagogii Bożej w Starym Testamencie i na gruncie odnowionej egzystencji chrześcijańskiej, którą charakteryzuje synowska relacja człowieka do Boga: Ta relacja uzasadnia z kolei potrzebę wychowawczej interwencji Ojca.

Podjęta przez autora problematyka poznania i moralności została zamknięta w podsumowaniu (s. 141-155), zatytułowanym słowami wezwania do rozumnego postępowania. Autor zwraca uwagę na konieczność współistnienia poznania i świadomości prawdy antropologicznej, a więc prawdy o istocie człowieka i jego zależności

od Boga o życiu zgodnym z ideą Bożą. Odwołanie się do rozumu, wezwanie do rozumnego postępowania, oznacza odwołanie się do świadomości, kim jest człowiek i kim powinien być w relacji do Boga i w odniesieniu do tajemnicy odkupienia, czy też nowego bytu w Chrystusie. Poznanie Boga i poznanie moralne w nowej rzeczywistości istnienia człowieka w stanie łaski i miłości Bożej jest szczególną cechą uzdolnień udzielonych w dziele zbawienia.

Ostatnią część książki C. Spicqa stanowią dwa dodatkowe rozdziały, które stawiają następujące problemy: czy „nous” biblijne oznacza „inteligencję, rozum”? (s. 156-162) oraz jakie jest znaczenie terminu „gnome”? (s. 163-185). W odpowiedzi na pierwsze pytanie stwierdza, że pojęcie „nous” posiada bardziej charakter moralny i religijny niż intelektualny i oznacza zdolność umysłową łączącą funkcje myślenia, woli i serca, a więc intencje, wybory i realizację ludzkiego działania. Oddając natomiast sens pojęcia „gnome” nie dostrzega w nim na gruncie Biblii sensu religijnego, ale klasyczny, zawierający element intelektualny, afektywny i poznawczy, wyrażający zaangażowanie woli i stan duszy.

Zaprezentowana monografia C. Spicqa przedstawia dużą wartość tak pod względem merytorycznym jak i formalnym. Biblista zwróci z pewnością uwagę, że autor jest dobrym znawcą przedmiotu, przedstawia bowiem istotne pojęcia biblijne, związane z omawianą problematyką w szerokim kontekście historycznym i kulturowym (judajstycznym i hellenistycznym), potrafi doprecyzować stosowane pojęcia w duchu biblijnym i ustawić w odpowiedniej perspektywie teologicznej. C. Spicq jako autor cennych prac z zakresu teologii biblijnej oraz dwutomowego słownika leksykograficznego do Nowego Testamentu (*Notes de Lexicographie neo-testamentaire*. Fribourg - Göttingen 1978) jest kompetentnym i miarodajnym autorytetem w podjętej problematyce. Mniej ostro wyszły natomiast stosowane pojęcia w ich wymowie moralnej. Czytelnik spodziewałby się po tytule książki bardziej określonego sensu i konotacji moralnej używanych pojęć, zwłaszcza takich, jak samo poznanie, sumienie i roztropność. Spotykamy się więc bardziej z teologiczno-biblijnym ujęciem tych zagadnień, niż z ich moralną eksplikacją. Stąd pozycja ta ma charakter bardziej egzegetyczno-biblijny aniżeli biblijno-teologiczno-moralny.

Na szczególną uwagę zasługuje przedstawione w różnych kontekstach zagadnienie poznania w odnowionym człowieku. Autor pokazuje nowego człowieka, odkupionego przez Chrystusa, stworzonego na Jego wzór, w odnowionej kondycji bytowej, duchowo odrodzonego w swoim myśleniu i poznaniu. Odnowa człowieka ukazana jest jako fundamentalna przemiana w wewnętrznym bycie i egzystencji człowieka, w działaniu i poznaniu, jako szczególna możliwość poznania woli Bożej i jej spełnienia. Poznanie w odkupionym człowieku, będąc wspierane przez sumienie i cnotę roztropności, prowadzi do całkowitej przemiany życia moralnego, daje możliwość wglądu w obiektywny porządek moralny wyrażony w prawie natury i w aktach woli Bożej.

Moralnego charakteru nabiera w związku z tym problem kształtowania poznania chrześcijańskiego oraz wezwanie do odpowiedzialności za „stan bytu” nowego człowieka, a więc wezwanie do bycia człowiekiem myślącym, roztropnym i rozumnym. Nowy porządek istnienia wyznacza zatem nowy porządek myślenia i działania, określa nowy status moralny ludzkiego życia opartego na miłości i trwałym związku z Bogiem. Pogłębienie tego tematu stanowi cenny wkład do zrozumienia stanu odkupionego człowieka. Dla teologa moralisty budzi jednak niedosyt pojawiających się w tym kontekście zagadnień moralnych, a zwłaszcza brak pogłębionej wizji moralności chrześcijańskiej człowieka odkupionego.

Praca C. Spicqa jest wartościowym dziełem teologicznobiblijnym, mniejszą wartość ma natomiast ujęcie chrześcijańskiej moralności człowieka odnowionego w swoim poznaniu. Brakuje w tej książce również zestawienia bibliograficznego, choćby najbardziej charakterystycznych dla danego problemu pozycji, które często były przytaczane w przypisach. W książce nie ma też indeksu rzeczowego i nazwisk, choć przy dość szczegółowym podziale treści może nie jest to aż tak bardzo konieczne. Ujmując całościowo wartość przedstawionej pozycji C. Spicqa należy ją zaliczyć do cennych dzieł teologicznobiblijnych i polecić uwadze polskiego czytelnika.

*ks. Stanisław Warzeszak*